

नवभारत

फेब्रुवारी - २०१६

- * 'द. भि.' अध्यापकांचा आदर्श
- * पुन्हा 'स्वप्नाची समाप्ती'
- * व्यक्ती, प्रसंग आणि आठवणी : सदाशिवराव बापट
- * संसद, न्यायालये आणि संविधान
- * शोकात्म जीवन आणि सामंजस्य
- * प्रासंगिक : साहित्य संमेलन
- * जुने लेखन

cholemm

नवभारत

फेब्रुवारी २०१६

अनुक्रमणिका

+ 'द. भि.' अध्यापकांचा आदर्श सुरेश भृगुवार	३
+ पुन्हा 'स्वप्नाची समाप्ती' माधवी देसाई	८
+ व्यक्ती, प्रसंग आणि आठवणी : सदाशिवराव बापट दीर्घस्मृती	१४
+ संसद, न्यायालये आणि संविधान माधव चोले	२०
+ शोकात्म जीवन आणि सामंजस्य माणिक कानेड (फेब्रुवारी १९६६ च्या अंकातून)	२५
+ प्रासंगिक : साहित्य संमेलन तारतम्य	३४
+ जुने लेखन 'समाजस्वास्थ्य' मासिकामधून	४१

संसद, न्यायालये आणि संविधान

माधव चोले

सध्या ९९ वी घटनादुरुस्ती आणि 'राष्ट्रीय न्यायिक नियुक्ती आयोग कायदा' सर्वोच्च न्यायालयाने अवैध ठरविल्याने संसद आणि न्यायालय या शासनसंस्थेच्या दोन घटकांमध्ये संघर्षाची स्थिती निर्माण झालेली आहे. पण हा संघर्ष काही नवा नाही. घटनेच्या अंमलबजावणीपासून चालू आहे. विशेषतः इंदिरा गांधींच्या काळात या संघर्षाचा लपंडाव चालू होता. या लेखामध्ये, संविधानाने दोन्ही संस्थांची आखून दिलेले कार्ये, त्यांच्या मर्यादा, संसदेच्या सार्वभौमत्वाच्या तत्त्वाचे स्वरूप, संसद आणि न्यायपालिकेतील संघर्ष आणि या संघर्षातून संविधानात अपेक्षित असलेला लोकशाही समाजवाद कसा साध्य करता येईल, याचा सुसंवादात्मक विचार याचा अभ्यास खालीलप्रमाणे केलेला आहे.

संविधानात्मक स्थान :

संविधानात प्रत्येक राजकीय संस्थेची भूमिका आखून दिलेली आहे. त्या त्या संस्थेची भूमिका, कार्याची सीमा, इतर संस्थांशी संबंध, त्यांच्या सीमा कशा असाव्यात हे निश्चित केलेले आहे. तसेच संविधानातील गुंतागुंतीच्या कलमांचा आणि विवादांचा अर्थ लावण्याची जबाबदारी न्यायपालिकेवर सोपविलेली आहे. संविधानाने दोन महत्त्वपूर्ण संस्थांना स्वायत्तता दिलेली आहे. त्या म्हणजे निवडणूक आयोग आणि न्यायपालिका. निवडणूक आयोग हा एका निश्चित कालावधीसाठी जनतेच्या संमतीची लोकसत्ता आणतो म्हणून स्वतंत्र, निःपक्षपाती आणि निर्भिड निवडणूक आयोगाची व्यवस्था संविधान अनुच्छेद ३२४ ते ३२९ मध्ये करण्यात आलेली आहे. न्यायपालिका ही जनतेला न्याय देणारी आणि संविधानाचा निश्चित अर्थ लावणारी यंत्रणा आहे. म्हणून अनुच्छेद १२४ ते १४७ मध्ये स्वतंत्र व्यवस्था करून तिला कार्याची स्वायत्तता देण्यात आलेली आहे.

संसदेच्या सार्वभौमत्वाचे तत्त्व

कायदेमंडळ हे सर्वश्रेष्ठ असून त्याचे कायदे निर्माण

करण्याचे अधिकार हे अंतिम आहेत. ज्यावर कोणाच्याही मर्यादा नाहीत, असे तत्त्व म्हणजे संसदेचे सार्वभौमत्व होय. इंग्लंडमध्ये संकेताने तिथल्या संसदेला कायदे निर्माण करण्याच्या बाबतीत अमर्याद अधिकार मिळालेले आहेत. भारतात मात्र संसदेच्या सार्वभौमत्वाचे तत्त्व मर्यादित प्रमाणात स्वीकारलेले आहे. संविधानाने संसदेने कायदेनिर्मिती कोणत्या चौकटीत करावी, हे आखून दिलेले आहे. मुख्यतः घटनात्मक तरतुदीविरोधी काही करता येत नाही. तसेच संविधानाच्या मूलभूत संरचनेला धक्का लागेल अशी घटनादुरुस्तीही करता येत नाही. जर संसदेने घटनात्मक चौकटीचा भंग करणारे कायदे केले, तर न्यायालय न्यायालयीन पुनर्विलोकनाद्वारे असे कायदे रद्द करते आणि केलेले आहेत.

सर्वोच्च न्यायालय व संसदीय शासन संघर्ष :

संविधानात संसद आणि सर्वोच्च न्यायालयास जे अधिकार प्रदान केलेले आहेत, त्यांचा वापर करण्यावरून संसद आणि सर्वोच्च न्यायालयात वारंवार संघर्षाची स्थिती निर्माण झालेली आहे. विशेषतः मूलभूत हक्क (मालमत्तेचा हक्क) आणि मार्गदर्शक तत्त्वांची अंमलबजावणी करण्यावरून संसद आणि सर्वोच्च न्यायालयाने स्वीकारलेली स्थिती आणि धोरणांमुळे भारतीय राजकीय व्यवस्थेत एक वादविवादाचा प्रश्न निर्माण झाला आहे.

१९५१ च्या शंकरप्रसाद विरुद्ध केंद्र सरकार या खटल्यात १९५१ ला करण्यात आलेली पहिली घटनादुरुस्ती ही नागरिकांच्या मालमत्तेच्या मूलभूत हक्कांवर मर्यादा आणते, त्याचप्रमाणे कलम १३ (२) मध्ये तरतूद केलेल्या कायद्याच्या संकल्पनेत घटनादुरुस्तीदेखील समाविष्ट होते म्हणून या खटल्यात आवाहन देण्यात आले. यावरून सर्वोच्च न्यायालयाने असा निर्णय दिला की, संसदेला ३६८ व्या कलमानुसार मूलभूत हक्कांतही संशोधन करता येते. आणि कलम १३ (२) मध्ये जी कायद्याची व्याख्या दिलेली आहे त्यात संसदीय कायद्याचा समावेश होतो.

संसद, न्यायालये आणि संविधान

एकंदरीत सर्वोच्च न्यायालयाने संसदेचा घटनादुरुस्तीचा अधिकार मान्य केला. आणि संसदेने केलेल्या पहिल्या घटनादुरुस्तीला वैधता प्रदान केली.

१९६५ च्या सज्जनसिंग विरुद्ध राजस्थान- या खटल्यात परत शंकरीप्रसाद खटल्यातील मुद्दे उपस्थित केले आणि संसदेच्या १७ व्या घटनादुरुस्तीला आव्हान देण्यात आले होते. मात्र याही निर्णयात सर्वोच्च न्यायालयाने शंकरीप्रसाद खटल्यातील निर्णय कायम ठेवला. या काळातील सर्वोच्च न्यायालयाचे निर्णय हे केवळ काटेकोर वैधानिक घटनात्मक दृष्टिकोनातून दिलेले होते.

गोलकनाथ विरुद्ध पंजाब राज्य (१९६७) :

पंजाबमधील गोलकनाथ या व्यक्तीची ४१८ हेक्टर जमीन त्याच्या मृत्यूनंतर अतिरिक्त म्हणून पंजाब सरकारने काढून घेतली. या कृतीस त्याच्या नातेवाइकांनी न्यायालयात आव्हान दिले. या खटल्यात सरकार अनुच्छेद १४, १९ मधील मूलभूत हक्कांवर अतिक्रमण करते. तसेच या अगोदरच्या पहिल्या, चौथ्या व सतराव्या घटनादुरुस्ती कायद्यांना आव्हान देण्यात आले. या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालयाचे मुख्य न्यायाधीश सुब्बाराव यांनी सहा समर्थक व पाच विरोधक न्यायाधीशांच्या स्थितीत असा निर्णय दिला की, संसद मूलभूत हक्कांत संशोधन करू शकत नाही. (व्यक्तीचे मूलभूत हक्क मर्यादित केले जाणार नाहीत.)

सर्वोच्च न्यायालयाच्या या निर्णयावर टीका :

भारतीय लोकशाहीत जनतेच्या हितांचे संरक्षण प्रातिनिधिक संसद करते. तसेच हीच जनतेला कोणत्या मर्यादेपर्यंत मूलभूत हक्क द्यावेत, हे ठरविते. मात्र वरील गोलकनाथ केसमधील सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाने संसदीय शासनपद्धतीच्या आधारास, तत्त्वास धोका निर्माण केला आहे. एम. सी. सीतलवाडच्या (महान्यायवादी) मतानुसार गोलकनाथ केसमधील बहुमतांचा निर्णय सांविधानिक दृष्ट्या उचित नाही. पी. के. त्रिपाठी (विधिवेत्ता) याच्या मतानुसार हा तर जनतेच्या जागी न्यायालयांचे सरकार प्रस्थापित करण्याचा प्रयत्न आहे.

१९७१ च्या लोकसभा निवडणुकीत श्रीमती इंदिरा गांधींच्या पंक्षास बहुमत मिळाले. त्यांनी असे जाहीर केले की, देशातील गरिबी, बेरोजगारी, सामाजिक, आर्थिक,

विषमता समाप्त करण्यासाठी भाग-४ मधील मार्गदर्शक तत्त्वांची अंमलबजावणी करणे आमचा मुख्य उद्देश आहे. त्यासाठी मूलभूत हक्कांत संशोधन करणे आवश्यक वाटल्यास तसे केले जाईल. त्या दृष्टीनेच २४ वी, २५ वी आणि २९ वी घटनादुरुस्ती करण्यात आली. (१) १९७१-२४ वी दुरुस्ती-संसद मूलभूत हक्कांत परिवर्तन अथवा संशोधन करू शकते. (२) १९७१-२५ वी दुरुस्ती-मार्गदर्शक तत्त्वांतील कलम ३९ ब, किंवा क नुसार केलेले कायदे हे नागरिकांच्या भाग ३ मधील कलम १४, १९ आणि ३१ वर अतिक्रमण होते म्हणून अवैध ठरविता येणार नाही. त्यासाठी घटनेत ३१ (क) हे नवे कलम समाविष्ट करण्यात आले. (३) १९७२-२९ वी दुरुस्ती-केरळ राज्याने जमीनसुधारणेबाबत केलेले दोन कायदे ९ व्या परिशिष्टात समाविष्ट करण्यात आले.

केशवानंद भारती विरुद्ध केरळ राज्य (१९७३) :

१९७१ आणि १९७२ च्या वर्षात ज्या २४, २५ आणि २९ व्या घटनादुरुस्त्या करण्यात आल्या होत्या. त्या दुरुस्त्यांस तसेच १९६७ च्या गोलकनाथ-पंजाब राज्य केसमधील निर्णयासही १९७३ च्या केशवानंद भारती विरुद्ध केरळ राज्य केसमध्ये आव्हान देण्यात आले. सर्वोच्च न्यायालयाने या खटल्यात असा निर्णय दिला की, संसद मूलभूत हक्कांत परिवर्तन अथवा संशोधन करू शकते; मात्र एखाद्या मूलभूत हक्काच्या संशोधनामुळे जर संविधानाच्या मूलभूत संरचनेस धोका निर्माण झाला तर ही संवैधानिक दुरुस्ती करता येणार नाही. यातील सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाचे मुख्य मुद्दे पुढीलप्रमाणे : (१) गोलकनाथ/पंजाब राज्य विवादात दिलेला निर्णय रद्द. (२) संसद ३६८ नुसार संविधानाचा मूलभूत सिद्धान्त मोडीत काढू शकत नाही. (३) १९७१ चे २४ वे संशोधन वैध. (४) २५ व्या दुरुस्तीमधील २ (अ) आणि (ब) वैध (५) २५ व्या संशोधनाची धारा ३ चा प्रथम खंड वैध. (६) २९ वी घटनादुरुस्ती वैध करण्यात आली.

राष्ट्रीय आणि बाणीतील बांधील न्याययंत्रणा :

ग्रॅनव्हिल ऑस्टीनच्या मते राष्ट्रीय आणि बाणीच्या काळात न्यायालयाचा अधिकारच मर्यादित केला नाही, तर बांधील न्याययंत्रणा (Committed Judiciary) निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला गेला. अलाहाबाद उच्च न्यायालयाने

निवडणुकीतील भ्रष्टाचाराच्या आरोपावरून इंदिरा गांधींची लोकसभेवरील निवड रद्दबातल ठरविली होती. गांधींनी त्याविरोधात सर्वोच्च न्यायालयात अपील केले होते. तिने १९७५ मध्ये ३९ वी घटनादुरुस्ती करून आजी आणि माजी पंतप्रधानांची निवड ही बाब न्यायालयीन पुनर्विलोकनाच्या अधिकारांपासून आलिप्त ठेवण्यात आली. या घटनादुरुस्तीची अंमलबजावणी मागील काळापासून करण्याचे घोषित केले. मात्र सर्वोच्च न्यायालयाने ही घटनादुरुस्ती अवैध ठरविली आणि इंदिरा गांधींची लोकसभेतील निवड वैध ठरविली. आणिबाणीच्या काळात इंदिरा सरकारने 'राष्ट्रीय सुरक्षा कायदा' करून सरकारला कोणासही सकारण, अकारण अटक करण्याचा अनिर्बंध अधिकार दिला. तसेच राष्ट्रीय आणिबाणीमुळे नागरिकांना आपल्या हक्कांवरील अतिक्रमणाविरुद्ध न्यायालयातही जाता येत नव्हते. न्यायालयीन न्यायाधीशांच्या नियुक्त्यांत राजकीय हस्तक्षेप वाढलेला होता. १९७६ ला इंदिरा गांधींनी ४२ वी घटना दुरुस्ती केली. त्यानुसार संसदेला संविधानात संशोधन करण्याची कोणतीही सीमा नाही आणि संसदेने एखादी दुरुस्ती केल्यास त्याच्या विरोधात न्यायालयात आव्हान दिले जाणार नाही. तसेच यात मूलभूत हक्कांपेक्षा मार्गदर्शक तत्वांना महत्त्व देण्यात आले आणि अशी व्यवस्था करण्यात आली की, संविधानातील मार्गदर्शक तत्वांची अंमलबजावणी करण्यासाठी निर्माण करण्यात आलेल्या कोणत्याही कायद्यास न्यायालयात मूलभूत हक्कांवरील अतिक्रमणामुळे आव्हान दिले जाणार नाही.

पाचसदस्यीय संविधानपीठाने ३१ जुलै १९७८ मध्ये मिनावर्द मिल्स केसमध्ये (४-१) अशा बहुमताने सर्वोच्च न्यायालयाने ४२ व्या संविधान संशोधनाचे प्रावधान खंड-४ आणि खंड-५५ ला अवैध घोषित केले; कारण त्यामुळे संविधानाच्या मूलभूत संरचनेस धोका निर्माण झाला होता. तसेच केशवानंद भारती विवादात न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाविरुद्ध ४२ वी घटनादुरुस्ती होती.

१९८० नंतर प्रबळ न्यायपालिका :

१९८० नंतर भारतीय राजकारणात आघाड्यांची सरकारे आली. ही सरकारे ठोस निर्णय घेऊन जनतेच्या जीवनाचे संरक्षण, गरजा पूर्ण करण्यास असमर्थ ठरली,

तसेच आपल्या जबाबदारीपासून, कर्तव्यापासून दूर गेली. भ्रष्टाचारास, वाईट वर्तनास प्रोत्साहन देऊ लागली. तसेच राजकीय अस्थिरता, पक्षांची लोकानुरंजनवादी भूमिका आणि ठोस कृतींचा अभाव यांमुळे राजकीय पक्षांनी आणि सरकारने जनतेची विश्वासाहता गमाविली. याचा परिणाम म्हणून न्यायालयाला जनहित याचिकांद्वारे समाजहितांसाठी अनेक निर्णय द्यावे लागले. त्यामुळे जनहित याचिकाद्वारे न्यायालयांच्या कृतिशीलतेत वाढ झाली. न्यायालयाने विधिमंडळाचे रूप धारण केले. न्यायालयाने जनहित याचिकांद्वारे वंचित, शोषित, बालमजूर, स्त्रिया, वेठबिगार, पर्यावरण, फुटपाथवर राहणारे लोक, भ्रष्टाचार, झोपडपट्टीत राहणारे लोक इत्यादी प्रकरणांत कार्यकारी स्वरूप धारण केले. त्यामुळे न्यायालयावर लोकांचा विश्वास निर्माण झाला. म्हणूनच राजकीय विश्लेषक राजामणी व सेनगुप्ता यांच्या मते न्यायमंडळ आधुनिक भारतातील एक प्रबळ व स्वतंत्र संस्था बनले आहे. न्यायालयीन प्रक्रियेचे अभ्यासक सत्यरंजन साठे यांच्या मते जनहितार्थ याचिकांद्वारे न्यायालयाच्या कृतिशीलतेत वाढ होऊन न्यायालयाने कार्यकारी मंडळाचे रूप धारण केले आहे.

वाढत्या न्यायिक हस्तक्षेपामुळे राज्यघटनेतील अपेक्षित शासनसंस्थेमधील सत्तासंतुलनास धोका निर्माण होऊ शकतो. त्यासाठी संसदेने आपली जबाबदारी, कार्य योग्य रीतीने केले पाहिजे आणि न्यायपालिकेने संविधानात्मक जबाबदारी पार पाडली पाहिजे.

१९ वी घटनादुरुस्ती आणि "राष्ट्रीय न्यायिक नियुक्ती आयोग कायदा" घटनाबाह्य :

सध्या सर्वोच्च आणि उच्च न्यायालयांतील न्यायाधीशांच्या नियुक्तीवरून लोकशाहीतील महत्त्वपूर्ण संस्थांत, संसद आणि न्यायालयात, संघर्ष निर्माण झालेला आहे. प्रचलित न्यायाधीशनियुक्तीच्या कॉलेजियम पद्धतीवर अपारदर्शकतेचा, न्यायाधीशांच्या वरचष्प्याचा आक्षेप वारंवार घेण्यात आलेला आहे. त्यामुळे न्यायाधीश-नियुक्तीमध्ये लोकनिर्वाचित प्रतिनिधींचा सहभाग असावा, या दृष्टीने केंद्र सरकारने न्यायाधीशांच्या नियुक्त्या आणि बदल्या करण्याच्या दृष्टीने नवा "राष्ट्रीय न्यायिक नियुक्ती आयोग कायदा" करून संविधानात ९९ वे संविधान

संशोधन केलेले होते. त्याला न्यायालयात आव्हान देण्यात आले. आणि ते साहजिकच होते. सर्वोच्च न्यायालयाने १९ वे संविधान संशोधन आणि राष्ट्रीय न्यायिक नियुक्ती आयोग कायद्याला घटनाबाह्य ठरविले आणि प्रचलित न्यायाधीशनियुक्तीच्या कॉलेजियम पद्धतीवर भर दिला. सध्या न्यायाधीशांच्या नियुक्तीवरून लोकशाहीच्या दोन आधारस्तंभांत वाद-संघर्ष निर्माण झाला तरी घाबरण्याचे कारण नाही. कारण संविधानात विभिन्न संस्थांत सत्ता-संतुलन साधलेले आहे. तसेच या प्रश्नांवर संसदेचा किंवा न्यायालयाचा विजय किंवा पराभव म्हणून न पाहता ज्या मुद्द्यावर वाद निर्माण झाला आहे, त्यावरची चर्चा, मंथन, संविधानाचा सत्ता-समतोल सांभाळून केली, तर अधिकाधिक होतील. न्यायाधीशांच्या नियुक्त्या पारदर्शकपणे होऊन योग्य व्यक्तींची निवड करता येईल, कोणाचाही प्रभाव न राहता असे झाले तर ते भारतीय लोकशाहीसाठी फारच योग्य होईल. कारण भारतात इतर राजकीय संस्थांपेक्षा लोकांचा विश्वास न्यायपालिकेवर जास्त आहे आणि ते सार्थक आहे. न्या. कृष्णा अय्यर यांनी इंग्लंडसारखी पारदर्शी व्यवस्था आणण्याचं जाहीर समर्थन केलं होतं. पारदर्शकता, पात्र असलेल्यांना समान संधी आणि उत्तरदायित्वमूल्य अंगीकारणारी नियुक्तीची यंत्रणा न्यायव्यवस्थेला आणि लोकशाहीलाही बळकटच करेल. या दृष्टिकोणातून या सुधारणांकडे पाहिलं तर सरकार आणि न्यायव्यवस्था यांच्यातील संघर्षाचा मुद्दा उरत नाही.

न्यायाधीश नियुक्तीपद्धतीतील स्थित्यंतरे आणि आक्षेप :

अनेक लोकशाही देशांत न्यायाधीशांच्या नियुक्तीत लोकांनी निवडलेल्या प्रतिनिधींना कमी-अधिक प्रमाणात स्थान देणाऱ्या तरतुदी आहेत. भारतात स्वातंत्र्यपूर्व काळात न्यायाधीशांच्या नेमणुका १९१९ व १९३५ च्या कायद्याने सर्वोच्च न्यायालयाच्या सरन्यायाधीशांच्या सल्ल्याने राजकीय नेतृत्व करत होते. स्वातंत्र्यानंतर १२४ व्या कलमानुसार नियुक्त्या सुरू झाल्या. घटनेनुसार न्यायाधीशांची नियुक्ती फक्त राष्ट्रपतींच्या म्हणजेच पंतप्रधानांच्या मर्जीवर अवलंबून न ठेवता त्यांनी सर्वोच्च आणि उच्च न्यायालयांतील न्यायाधीशांचा विचार घ्यावा आणि

सल्लामसलत करून नियुक्ती करावी. (कलम १२४.) १२४ व्या कलमाचा अर्थ सर्वोच्च न्यायालयातर्फे सुरुवातीला असा लावण्यात आला की, नियुक्तीबाबत राष्ट्रपती सरन्यायाधीशांचा सल्ला घेतील, पण तो बंधनकारक नसेल. मात्र सरकारकडून हा अधिकार निरंकुश होत असल्याचे पुढे लक्षात आले. यामध्ये आज अस्तित्वात असलेल्या कॉलेजियम पद्धतीचा उल्लेख नव्हता. आज या तरतुदीचा अर्थ कसा लावायचा, यावर कायद्याची लढाई आहे. तो न्यायालयानेही वेगवेगळ्या प्रकारे लावला आहे. १९८१ पूर्वी या नियुक्त्यांमध्ये कार्यकारी मंडळाचा वरचष्मा होता. सरन्यायाधीशांचा सल्ला घेत, पण नियुक्ती सरकार करत होते. त्याविषयीची एक याचिका, जी 'फर्स्ट जजेस केस' म्हणून ओळखली जाते, तिच्यावर निर्णय देताना सर्वोच्च न्यायालयाने नियुक्तीमधील सरकारचे अधिकार मान्य केले होते. न्या. पी. एन. भगवती यांच्या खंडपीठाने सरन्यायाधीश आणि उच्च न्यायालयाच्या मुख्य न्यायाधीशांची भूमिका सल्लागाराची आहे, नियुक्तीची जबाबदारी सरकारची, असं स्पष्ट केलं होतं. या पद्धतीवर ती न्यायव्यवस्थेच्या स्वातंत्र्यावर घाला घालत असल्याची टीका होत होतीच. सरकार सोयीनं वरिष्ठ न्यायाधीशांच्या बदल्या, नेमणुका करू शकत होतं, असा आक्षेप घेण्यात आला. या व्यवस्थेत आमूलाग्र बदल घडवला तो 'सेकंड जजेस केस' (१९९३) मधील सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाने. सर्वोच्च न्यायालयातील वकिलांनी दाखल केलेल्या जनहित याचिकेवरील निर्णयात कॉलेजियम पद्धतीचा स्वीकार केला. या कॉलेजियममध्ये सरन्यायाधीश आणि त्यांचे दोन ज्येष्ठ सहकारी न्यायाधीश असतील. त्यांनी नाव सुचवलेल्यांची नियुक्ती करावी, अशी पद्धत सुरू झाली. यावरही न्यायव्यवस्थेचा किंबहुना सरन्यायाधीशांचा पूर्ण वरचष्मा असल्याचा आक्षेप घेण्यात आला. १९९८ मध्ये तत्कालीन राष्ट्रपतींनी सर्वोच्च न्यायालयाकडे स्पष्टीकरण मागणारी विचारणा केली. त्यावरचा निर्णय 'थर्ड जजेस केस' म्हणून ओळखला जातो. या प्रकरणी ही कॉलेजियम पद्धत भक्कम केली. त्यासाठी ९ मार्गदर्शक बाबी घालून दिल्या. या निर्णयानुसार सरकार कॉलेजियमच्या शिफारशीचा फेरविचार करण्यास सांगू शकते आणि

तोच निर्णय आतापर्यंत चालू आहे.

न्यायाधीशांच्या नियुक्तीवरील पहिला काळ सरकारी वर्चस्वाचा, नंतर पूर्णतः न्यायव्यवस्थेचा अधिकार, अशी वळणे या मुद्द्यांवर झाली आहेत आणि दोन्हीतल्या त्रुटींवर भरपूर चर्चाही झालेली आहे. न्यायाधीशांच्या नियुक्त्या न्यायाधीशांनीच कराव्यात, इतरांना कसलेच स्थान असू नये, यावरही टीका झालेली आहे. कॉलेजियमचा पाया घालणाऱ्या याचिकेचा निर्णय करणाऱ्या न्या. जे. एस. वर्मा यांनीही नंतर या पद्धतीत त्रुटी असल्याचे सांगितले आहे. या निकालासाठी सर्वोच्च न्यायालयात धाव घेणाऱ्यांत फली नरिमन हे देशातले एक नामवंत कायदेतज्ज्ञ होते. त्यांनी तर एकदा मी सर्वोच्च न्यायालयात लढून जिंकलेल्या कोणत्या एका प्रकरणावर खंत वाटत असेल, तर ते कॉलेजियमचा निर्णय देणारे प्रकरण आहे, असे सांगून टीका केलेली आहे. या पद्धतीत पारदर्शकतेचा अभाव आहे, हा सर्वांत मोठा ठपका ठेवला जातो, ज्यातून वशिलेबाजीपासून भ्रष्टाचारापर्यंत काहीही शक्य असते.

संदर्भ :-

१. राष्ट्रीय न्यायिक नियुक्ती आयोग कायदा, भारत सरकार, २०१५
२. डॉ. दुर्गा दास बसु; 'इंट्रोडक्शन टु द कॉन्स्टीट्युशन

ऑफ इंडिया', २० वी एडिशन, लेक्झिस नेक्झिस बटरवर्डस, रिप्रिंट, वाढवा नागपूर.

३. डॉ. भास्कर लक्ष्मण भोळे; भारतीय गणराज्याचे शासन आणि राजकारण, २०१३, कॉन्टिनेटल प्रकाशन, पुणे.

४. ९९ ती घटनादुरुस्ती कायदा, २०१५.

५. २४ वी, २५ वी, २९ वी, ४२ वी आणि ४४ वी घटनादुरुस्ती.

६. प्रा. उल्हास बापट; संसद, न्यायालये आणि संविधान, २३ ऑक्टोबर २०१५, सकाळ, औरंगाबाद.

७. श्रीराम पवार; 'अधिकारांचा लढा', सप्तरंग, सकाळ, २५ ऑक्टोबर २०१५

८. योगेंद्र यादव, सुहास पळशीकर, पीटर डिसूझा (अनुवाद मनोहर); २६ जानेवारी २०१०, भारतीय उपखंडातील वैशिष्ट्यपूर्ण लोकशाहीचा शोध, समकालीन प्रकाशन, पुणे. पृष्ठ ४३, ४४.

९. सुहास पळशीकर/ मराठी रीडिंग मटेरियल सिरीझ, नं. १; भारताच्या राजकारणाचा ताळेबंद, २००९, सेंटर फॉर अॅडव्हान्स्ड स्टडीज इन इंडियन पॉलिटिक्स, डिपार्टमेंट ऑफ पॉलिटिक्स अँड पब्लिक अॅडमिनिस्ट्रेशन, युनिव्हर्सिटी ऑफ पुणे; पेज ४१, ४२, ४३, ४४, ४५.

